УДК 502.8:635.9:712.253:58

РАРИТЕТНІ ВИДИ ДЕРЕВНИХ РОСЛИН КРЕМЕНЕЦЬКОГО БОТАНІЧНОГО САДУ

Л.В. Міськевич[1,2]

Розглянуто важливі історичні дати та події, пов'язані зі становленням та функціонуванням Кременецького ботанічного саду. Установлено приналежність дендроекзотів до світових червоних списків – Червоного списку МСОП та Європейського Червоного списку. Наведено перелік 41 виду дендросозоекзотів. Визначено домінантні групи життєвих форм деревних рослин. Із раритетних видів деревних рослин переважають хвойні екзоти – 24, листяні – 17. Більшу частину дендросозоекзотів завезено у Кременецький ботанічний сад із країн Європи та ботанічних садів України. Наведено рік посадки та їхнє місце росту в колекціях ботанічного саду.

Ключові слова: дендросозоекзоти, Кременецький ботанічний сад, раритетність, Червоний список МСОП, Європейський Червоний список.

Вступ. Раритетними дендроекзотами прийнято вважати види рослин, які охороняються світовими червоними списками (Червоний список Міжнародного союзу охорони природи і природних ресурсів (ЧС МСОП), Європейський Червоний список (ЄЧС), переліки видів, занесених до додатків Вашингтонської та Бернської конвенцій) **[**2**]**. Важливими центрами збереження раритетних видів деревних рослин є ботанічні сади, де зібрано найбагатші колекції дендроекзотів. Одним із таких об'єктів є Кременецький ботанічний сад, у якому проводили перші дослідження деревних рослин в Україні **[**5**]**. Його діяльність спрямована на збереження аборигенних видів рослин і введення в культуру та збереження нових інтродуцентів.

Мета дослідження – визначити видовий склад дендросозоекзотів Кременецького ботанічного саду, їхню приналежність до червоних списків міжнародного значення. Для досягнення мети проаналізовано бібліографічні джерела про результати інвентаризації видів дендрофлори цього об'єкта.

Матеріали і методи дослідження. Стислу історичну інформацію отримано на основі опрацьованих літературних джерел. Окрім цього, для складання списку видів дендросозоекзотів застосовано метод інвентаризації. Щоб установити приналежність дендроекзотів до червоних списків, використано відповідні документи міжнародного значення: ЄЧС **[**1**]**, ЧС МСОП **[**6**]** та додаток конвенції про охорону дикої флори і фауни та природних середовищ існування в Європі **[**4**]**.

Результати дослідження. Кременецький ботанічний сад засновано в 1806 р., він є одним із найстаріших в Україні. У створенні та організації саду велика заслуга належить Діонісію Мікклеру, Віллібальду Бессеру та Зейдліцу. Першим директором ботанічного саду був В. Бессер. Значну частину екзотів (1661 інтродуцент) завіз Д. Мікклер. У 1811 р. він привіз із Франції та Англії велику колекцію рослин і насіння **[**5**]**. У 1910 р. В. Бессер опублікував каталог рослин, які на той час росли у саду. Велику кількість садивного матеріалу завозили із Франції, Швейцарії, Німеччини, Бельгії, США та інших країн.

[1] аспір. Л.В. Міськевич – НУ біоресурсів і природокористування України, м. Київ
[2] наук. керівник: проф. С.Ю. Попович, д-р біол. наук

17 березня 1990 р. Постановою Кабінету Міністрів УРСР № 37 Кременецькому ботанічному саду надали юридичний статус. З 2001 р. він підпорядкований Міністерству охорони навколишнього природного середовища України. У ботанічному саду здійснюють неперервну роботу з обміну насіннєвим та садивним матеріалом. Його завозять із ботанічних садів України (Подільського державного аграрно-технічного університету, Львівського університету) та інших країн (Німеччини, Бельгії).

Територію Кременецького ботанічного саду поділено на чотири функціональні зони: експозиційна, наукова, заповідна та адміністративно-господарська. Основна частина колекційного фонду рослин зосереджена в науковій зоні. Колекція дендрофлори нараховує 253 види і 56 форм деревних рослин **[**3**]**. З них 41 вид – це дендроекзоти, занесені до ЧС МСОП та ЄЧС (табл.). Значну частину раритетних видів деревних рослин у ботанічний сад було завезено із ботанічних садів ім. академіка О.В. Фоміна Київського національного університету імені Тараса Шевченка та Чернівецького національного університету ім. Юрія Федьковича, Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна, Гермаківського дендропарку, біосферного заповідника "Асканія Нова", Національного ботанічного саду ім. М.М. Гришка НАН України.

На території Кременецького ботанічного саду закладено та продовжують формувати ділянки родових комплексів, види яких охороняються червоними списками, а саме: *Spiraea* L. (один вид), *Magnolia* L. (п'ять видів), *Thuja* L. (три види), *Juniperus* L. (три види) та ін. Дендроекзоти ростуть переважно в експозиційній зоні.

Найчисельнішими родинами за кількістю видів є: *Pinaceae* – 12 (29,3 %) видів, *Cupressaceae* – 10 (24,4 %) видів, *Magnoliaceae* – шість видів. По два види є у складі *Rosaceae* та *Fabaceae*. Такі родини як *Ginkgoaceae*, *Hippocastanaceae*, *Betulacea*, *Oleaceae*, *Juglandaceae*, *Eucommiaceae*, *Taxodiaceae* мають по одному виду.

Раритетні екзотичні види деревних рослин належать до двох груп життєвих форм, серед яких домінує група дерев – 36 видів (87,8 %), чагарників – п'ять видів (12,2 %). Із загальної кількості групи дерев переважають хвойні дендросозоекзоти – 22 (53,7 %) види (*Abies balsamea* (L.) Mill., *Chamaecyparis pisifera* (Sieb. et Zucc.) Endl. та ін.). Одними із перших голонасінних дендроекзотів у Кременецькому ботанічному саду були *Pinus strobus* L. і *Thuja occidentalis* L. **[**5**]**. Із хвойних дендроекзотів більшість становлять дерева першої величини – 15 (68, 2 %) видів. До групи листяних дерев належать 14 (34,1 %) видів (*Magnolia kobus* DC., *Juglans regia* L., *Ginkgo biloba* L. та інші). У групі дерев другої величини налічується чотири види (9,8 %), третьої – п'ять (12,2 %), четвертої – шість (14, 6 %).

Із групи чагарників переважають листопадні (*Sibiraea altaiensis* (Laxm.), C.K. Schneid., *Forsythia europea* Degen et Bald. та *Spiraea cana* Waldst. et. Kit.) – три види (7,3 %). У групі вічнозелених чагарників налічується два види (*Juniperus procumbens* Sieb., *Microbiota decussata* Komar.). Чагарники першої величини представлені двома видами (*Spiraea cana* Waldst. et. Kit. та *Forsythia europea* Degen et Bald.), другої – одним (*Sibiraea altaiensis* (Laxm.) C.K. Schneid.), третьої – двома (*Microbiota decussata* Komar. та *Juniperus procumbens* Sieb.).

Табл. Дендросозоекзоти Кременецького ботанічного саду

№ з/п	Назва рослини	Життєва форма	Червоний список	Рік посадки	Функціональна зона
1	*Abies balsamea* (L.) Mill.	Д3	ЧС МСОП	2007	Е3
2	*Abies concolor* Lindl. et Gord.	Д1	ЧС МСОП	2007	Е3
3	*Abies holophylla* Maxim.	Д1	ЧС МСОП	2007	Е3
4	*Abies koreana* Wils.	Д4	ЧС МСОП	2004	Е3
5	*Aesculus hippocastanum* L.	Д1	ЧС МСОП	1975	Е3
6	*Cercis canadensis* L.	Д3	ЧС МСОП	2006	Е3
7	*Corylus colurna* L.	Д1	ЧС МСОП	1957	Е3
8	*Chamaecyparis pisifera* (Sieb. et Zucc.) Endl.	Д1	ЧС МСОП	1986	Е3
9	*Eucommia ulmoides* Oliver	Д3	ЧС МСОП	2006	Е3
10	*Forsythia europea* Degen et Bald.	Ч1	ЄЧС	1982	Е3
11	*Ginkgo biloba* L.	Д1	ЧС МСОП	1951	Е3
12	*Juglans regia* L.	Д1	ЧС МСОП	1985	Е3
13	*Juniperus chinensis* L.	Д2	ЧС МСОП	2006	Е3
14	*Juniperus procumbens* Sieb.	Ч3	ЧС МСОП	2006	Е3
15	*Juniperus virginiana* L.	Д2	ЧС МСОП	2006	Е3
16	*Larix decidua* Mill.	Д1	ЧС МСОП	1986	Е3
17	*Liriodendron tulipifera* L.	Д1	ЧС МСОП	2001	Е3
18	*Magnolia denudata* Desr.	Д4	ЧС МСОП	1996	Е3
19	*Magnolia kobus* DC.	Д2	ЧС МСОП	1993	Е3
20	*Magnolia obovata* Thunb.	Д4	ЧС МСОП	1996	Е3
21	*Magnolia salicifolia* (Zieb et Zucc.) Maxim	Д4	ЧС МСОП	2008	Е3
22	*Magnolia tripetala* L.	Д4	ЧС МСОП	2007	Е3
23	*Malus niedzwetzkyana* Dieck.	Д4	ЧС МСОП	1985	Е3
24	*Metasequoia glyptostroboides* Hu et Cheng	Д1	ЧС МСОП	1986	Е3
25	*Microbiota decussata* Komar.	Ч3	ЧС МСОП	2005	Е3
26	*Picea glauca* (Moench.) Voss.	Д1	ЧС МСОП	1986	Е3
27	*Picea omorica* (Pancic.) Purkyne	Д1	ЧС МСОП, ЄЧС	2007	Е3
28	*Picea pungens* Engelm.	Д1	ЧС МСОП	1989	Е3
29	*Pinus koraiensis* Sieb. et Zucc.	Д1	ЧС МСОП	2007	Е3
30	*Pinus pinaster* Ait.	Д1	ЧС МСОП	2006	Е3
31	*Pinus ponderosa* Dougl.	Д1	ЧС МСОП	2006	Е3
32	*Platycladus orientalis* (L.) Franco	Д3	ЧС МСОП	1970	Е3
33	*Pseudotsuga menziesii* (Mirb.) Franco	Д1	ЧС МСОП	1986	Е3
34	*Robinia pseudoacacia* L.	Д1	ЧС МСОП	1993	Е3
35	*Sequoiadendron giganteum* Lindl.	Д1	ЧС МСОП	2007	Е3
36	*Sibiraea altaiensis* (Laxm.) C.K. Schneid.	Ч2	ЧС МСОП	2007	Е3
37	*Spiraea cana* Waldst. et. Kit.	Ч1	ЄЧС	2006	Е3
38	*Thuja occidentalis* L.	Д3	ЧС МСОП	1970	Е3
39	*Thuja standishii* (Gordon) Carriere	Д2	ЧС МСОП	2007	Е3
40	*Thuja plicata* D. Don.	Д1	ЧС МСОП	1986	Е3
41	*Thujopsis dolabrata* Sieb. et Zucc	Д1	ЧС МСОП	1970	Е3

Умовні скорочення до тексту і таблиці: Д – дерево, Ч – чагарник, БС – ботанічний сад, ЄЧС – Європейський Червоний список, ЧС МСОП – Червоний список Міжнародного союзу охорони природи і природних ресурсів.

Із 41 дендросозоекзота 38 видів охороняються ЧС МСОП (*Pseudotsuga menziesii* (Mirb.) Franco, *Pinus pinaster* Ait., *Abies concolor* Lindl. et Gord., *Picea omorica* (Pancic.) Purkyne, *Magnolia denudata* Desr. та інші). До ЄЧС унесено три види (*Spiraea cana* Waldst. et. Kit., *Forsythia europea* Degen et Bald. та *Picea omorica* (Pancic.) Purkyne). Один із цих раритетних екзотів водночас належить до ЧС МСОП і ЄЧС (*Picea omorica* (Pancic.) Purkyne).

Висновки. Раритетна екзотична дендрофлора *ex situ* Кременецького ботанічного саду нараховує 41 вид, занесений до ЧС МСОП та ЄЧС. Дендросозоекзоти представлені двома групами життєвих форм, з яких найчисельнішою є група дерев – 36 видів (87,8 %), чагарників – п'ять видів (12,2 %). За класами висоти переважають дерева першої величини (21 вид).

Література

1. Европейский Красный список животных и растений, находящихся под угрозой исчезновения во всемирном масштабе. – Нью-Йорк : Изд-во ООН, 1992. – 167 с.

2. Заповідна дендросозофлора Лісостепу України / НУБіП України; за ред. д-ра біол. наук, проф. С.Ю. Поповича. – К. : Вид-во "Аграр Медіа Груп", 2010. – 262 с.

3. Каталог рослин Кременецького ботанічного саду : довідк. посібн. – Кременець : Вид-во "Полісся", 2015. – 160 с.

4. Конвенція про охорону дикої флори і фауни та природних середовищ існування в Європі (Берн, 1979). – К. : Вид-во Мінекобезпеки України, 1998. – 76 с.

5. Онук Л.Л. Кременецький ботанічний сад: минуле, сучасне, майбутнє / Л.Л. Онук, В.Г. Стельмащук, Н.І. Цицюра та ін. // Науковий вісник УкрДЛТУ : зб. наук.-техн. праць. – Сер.: Міські сади і парки: минуле, сучасне і майбутнє. – Львів : Вид-во УкрДЛТУ. – 2001. – Вип. 11.5. – С. 55-59.

6. The IUCN Red List of Threatened Species, 2016, Version 2015-4. [Electronic resource]. – Mode of access http://www.iucnredlist.org.

Надійшла до редакції 08.09.2016 р.

Мискевич Л.В. **Раритетные виды древесных растений Кременецкого ботанического сада**

Рассмотрены важные исторические даты и события, связанные со становлением и функционированием Кременецкого ботанического сада. Установлена принадлежность дендроэкзотов к мировым красным спискам – Красному списку МСОП и Европейскому Красному списку. Приведен перечень 41 вида дендросозоэкзотов. Определены доминирующие группы жизненных форм древесных растений. Из раритетных видов древесных растений преобладают хвойные экзоты – 24, лиственные – 17. Большая часть дендросозоэкзотов завезена в Кременецкий ботанический сад из стран Европы и ботанических садов Украины. Указаны год посадки и их место роста в коллекциях ботанического сада.

Ключевые слова: дендросозоэкзоты, Кременецкий ботанический сад, раритетность, Красный список МСОП, Европейский Красный список.

Maskievytch L.V. **Some Important Historical Dates and Events Associated with the Formation and Operation of Kremenets Botanical Garden**

Dendrosoexots established affiliation with international red lists: the IUCN Red List and the European Red List. The list includes 41 species of dendrosoexots. The dominant life forms of wood plants are defined. We have distinquished rare species of woody plants of coniferous exotics that list 24, and deciduous – 17. Most dendrosoexots in Kremenets Botanical Garden are imported from Europe and the botanical gardens of Ukraine. The year of planting and growth of their place in the collections of the botanical garden is described.

Keywords: dendrosoexots, Kremenets botanical garden, rarity, the IUCN red list, the European Red List.